

MODUL II – ISTORIA APOLOGETICII

Lectia 5 - PERIOADA MODERNA, SECOLUL XIX:

Între Reformă și Raționalism

Continut

Lectia 5 - PERIOADA MODERNA, SECOLUL XIX: Între Reformă și Raționalism.....	1
INTRODUCERE.....	2
Secolul 18 și influența lui B. Pascal și I. Kant	2
Importanța Conciliului Vatican I (1869-1870)	2
Iluzia determinismului și mirajul cunoașterii complete.....	3
APOLOGETICA PROTESTANTA: 1800—1900.....	3
Germania.....	3
Friedrich D. E. Schleiermacher (1768—1834): provocarea intelectualilor – polemică și apologetică.....	3
Georg W. F. Hegel (1770—1831): sisteme logice în slujba teologiei?.....	4
David Friedrich Strauss (1808—1874) : o credință a viitorului, fără istorie și dovezi	4
Carl Ullmann (1796—1865) : Isus cel istoric și fără păcat	5
Albrecht Ritschl (1822—1889): împărăția iubirii, fără împărat și apologetică.	5
Danemarca.....	5
Sören Kierkegaard (1813—1855): un salt înalt al credinței, nu dovezi și rațiune	5
Marea Britanie	7
Samuel Taylor Coleridge (1772—1834): lirism, poezie și teologie	8
Thomas Chalmers (1780—1847): predicare, etică și dovezi.....	9
Anglia: Alexander B. Bruce: un exeget biblic atent	9
APOLOGETICA ROMANO-CATOLICA.....	9
Franța	9
François Rene de Chateaubriand (1768—1848): geniul cultural al creștinismului.	9
Felicite de Lamennais (1782 - 1860): noua apologetică – contra supremației rațiunii	10
Louis-Eugene Bautain (1796—1867): scriptură și tradiție, contra rațiunii sofisticate	11
Paul de Broglie (1834—1895): un abate in favoarea dovezilor istorice ale creștinismului.....	11
Germania.....	12
Johann Sebastian von Drey (1777—1853): o filosofie a revelației și a istoriei religiilor.....	12

Spania și Italia	12
Jaime Balmes (1810—1848): neo-scholastic, pro-autoritate, și anti-protestant.....	12
Giovanni Perrone, S.J. (1794—1876): neo-scholastic, pro-rațiune, anti-istoricism și anti-protestant.....	12
Marea Britanie	13
Nicholas Wiseman (1802—1865) : un teolog englez despre creștinism și știință.....	13
John Henry Newman (1801—1890): un apologet al conștiinței și asentimentului	13
 APOLOGETICA ORTODOXIEI RĂSĂRITENE, SEC. 19.....	14
Literatura și teologia.....	14
Feodor Dostoevsky (1821-1881): un romancier psiholog convins de spiritualitatea ortodoxă.....	14
Leo Tolstoy (1828-1910): un povestitor excepțional, atras de monasticismul răsăritean ortodox	15
Filosofia și teologia.....	16
Vladimir Solovyov (1853-1900): de la nihilism și budism la pan-creștinism.....	16
Știința politică (statul) și teologia.....	18
K.P. Pobedonostsev (1827-1907): ortodoxie anti-ecumenică și pro-monarhie autocratică	18
 CONCLUZII.....	19

INTRODUCERE

Secolul 18 și influența lui B. Pascal și I. Kant: raționalism și subiectivism.

Secolul 18 a venit cu o mulțime de posibilități și modalități de a face apologetică. Unii au adoptat o justificare rațională, metafizică a credinței, cum ar fi Huet, Leibniz, și Wolff; alții au construit argumente bazate pe analogii între supranatural și lumea naturală, cum au făcut Ray și Butler; alții au dezvoltat o apologetică biblical-istorică, așa cum au făcut Grotius și Houtteville; sau, în final, unii au construit o apologetică interiorizată, bazată pe inimă și pe aspirațiile spiritului uman, cum a făcut Pascal. Interesant, foarte mulți au fost atrași de abordarea lui Pascal, și dintre protestanți, și dintre catolici. De exemplu, Schleiermacher în Germania, Kierkegaard în Denmark, Coleridge în England, și Chateaubriand în France.

Calea, de fapt, a fost deschisă de Immanuel Kant (1724—1804). În cartea sa *Analiza rațiunii pure* (sau, *Critica rațiunii pure*, 1781), Kant a descris rațiunea ca fiind incapabilă să găsească adevărurile spirituale ale lumii, cum ar fi existența lui Dumnezeu, care trebuie, în consecință să fie postulată aprioric. Divinul comunică prin și cu conștiința umană, la nivel spiritual și al conștiinței morale, etice, foarte aproape de ceea ce Fichte va denumi „idealism subiectiv”. Această concepție dualistă despre rațiunea practică și cea speculativă a furnizat baza apologeticii din secolul 19, mai ales în lumea protestantă. **Divorțul dintre rațiunea speculativă (în știință) și rațiunea practică (în religie).** Rațiunea speculativă s-ar interesa de știință, iar cea practică de viața în comunitate, unde adevărurile spirituale sunt mai degrabă postulate.

Importanța Conciliului Vatican I (1869-1870). Credință și rațiune.

Conciliul Vatican I (1869—1870) a discutat în detaliu relația sau relațiile între **credință și rațiune**. A încercat să clasifice și să descrie tipul de dovezi care pot asigura credibilitatea unui argument. S-a arătat și faptul că în loc să fie doar rodul unui argument rațional, **credința este și un dar divin**, un har al Duhului Sfânt. Apoi, semne importante sunt minunile și profețiile împlinite. Apoi chiar și existența însăși a Bisericii și autoritatea ei.

În anii 1880 atenția a început să fie captivată de **dialogul sau conflictul între știință și religie**. François Duilhe de Saint-Projet (1822—1897), a organizat congrese și a publicat în 1855 cartea *Scientific Apology for the Christian Faith*. Inițial a fost dată o credibilitate exagerată teoriilor științifice, care a ignorat existența modelelor și a speculațiilor în unele cazuri. Ca urmare, s-a făcut loc unui fenomen numit **concordism**, prin care se considera automat că Geneza, de exemplu, poate fi adaptată la orice teorie științifică. De fapt, trebuie înțelese mai bine și teoriile științifice și perspectivele biblice.

Iluzia determinismului și mirajul cunoașterii complete: teorii finale, integrale

Succesul gândirii logice mecaniciste, simple, directe, eficiente, fără nuanțe este în secolul 19, cu totul remarcabil. De asemenea, devine foarte influentă iluzia că în acest secol s-a realizat un fel de sinteză finală a cunoașterii.

La nivelul cunoașterii științifice, secolul 19 se remarcă prin teorii care par foarte încheiate, complete: teoria opticii și mecanicii newtoniene, teoria electromagnetismului (J.C. Maxwell, 1831-1879). De asemenea, apar studiile de teorie evoluționistă în care lucrarea cea mai completă și influentă îi aparține lui C. Darwin (1859: Originea Speciilor, C. Darwin – 1809-1882, Th. H. Huxley, 1825-1895, vezi și Jean-Baptiste de Monet, cavalier de Lamarck, 1744 – 1829, etc.). Teoria evoluției speciilor a devenit paradigma majoră în știință, dar nu a luat în calcul și datele apariției științei genetice, o lipsă care se

simte până astăzi. Genetica era tocmai la începutul ei, prin cercetările călugărului savant ceh (moravian) Gregor Johann Mendel (Řehoř Jan Mendel, 1822 – 1884).

În religie, apare curentul adventist, care anticipa întoarcerea lui Hristos în secolul 19, prin calcul matematic asupra împlinirii profețiilor din cartea profetului Daniel. William Miller (1782 – 1849), pastor baptist, a socotit că Hristos se reîntoarce în 1844. În urma eșecului profeției, s-au format adventiștii de ziua a 7^a. Charles T. Russel (1852-1916), întemeietorul Martorilor lui Iehova, a făcut predicția că Hristos reîntoarce în 1874.

K. Marx (1818-1883) a scris Manifestul Comunist (1848) și Capitalul (1867-1883), în care a prezentat o viziune completă asupra istoriei societății omenești, ca filosofie materialistă și teorie economică. F. Engels (1820-1895), colaborator și susținător al lui Marx. În 1845, a *The Condition of the Working Class in England*, în 1848, a fost co-autor la *The Communist Manifesto* cu Marx, iar în 1884, a publicat *The Origin of the Family, Private Property and the State* pe baza cercetărilor etnografice ale lui Marx.

APOLOGETICA PROTESTANTA: 1800—1900

Germania

În Germania, teologii protestanți s-au împărțit în două grupe: un grup al conservatorilor orientați spre Biblie, și un grup al liberalilor progresiști.

Friedrich D. E. Schleiermacher (1768—1834): provocarea intelectualilor – polemică și apologetică

Figura dominantă în lumea apologeticii protestante este Schleiermacher. Crescut între frații Moravieni, Friedrich D. E. Schleiermacher (1768—1834) a păstrat o înclinație pietistică profundă. Într-un fel, el a fost un teolog mediator între creștinismul de tip pietistic, traditionalist, și profesorii adepți ai romantismului renașcentist.

Prima carte, **Despre Religie: Cuvântări către intelectualii care o disprețuiesc**, a fost programatică pentru întreaga sa viață. El pune întrebarea dacă în conflictul creștinism – cultură contemporană soluția ar fi ca să rămână creștinismul cu profanii și barbarii, iar ateismul cu învățătura și academie? Răspunsul lui Schleiermacher este că nu așa trebuie să fie lucrurile. El consideră că credința nu este întâmplătoare, naivă, barbară, ci poate fi reflectivă, inteligentă, învățată. Scrie o carte faimoasă, **Credința Creștină**, în care atacă argumentele bazate simplu pe miracole și profeții. Schleiermacher construiește o apologetică aparte arătând că credința se dezvoltă în societate, în comunitate, în Biserică. Omul este social și aici se află întâlnirea cu credința și cu Dumnezeu, în Biserică, sau mai general, în lumea religiilor.

Ca să crezi, zice el, trebuie să experimentezi mântuirea lui Hristos, prin Duhul Sfânt, în dragoste. Gândirea speculativă este doar un element ajutător.

În lucrarea sa **Scurtă Schemă asupra Studiului Teologiei**, Schleiermacher își face un program special de apologetică. El a propus ca întreaga abordare a teologiei biblice, istorice și practice să fie prefațată de o disciplină nouă, numită „teologie filosofică”, care până atunci încă nu mai apăruse, distinct, ca disciplină.¹⁴ Aceasta trebuia să folosească cadrul definit de filosofia religiei, și să caute să prezinte esența Creștinismului în asemenea fel, în cât să fie recunoscut ca o credință, ca un nou și distinct fel de credință sau mod de a trăi credința.

Teologia filosofică, așa cum o concepe Schleiermacher, este compusă din două părți: apologetica și polemica. Apologetica încearcă să descrie creștinismul în relație cu comunitățile în general, iar polemica se ocupă cu detectarea și corectarea ereziilor, în interiorul comunităților creștine.

Sarcina apologeticii este nu atât să îi aducă pe alții în comunitatea creștină, o sarcină care aparține teologiei practice, ci să comunice credincioșilor „convingerea despre adevărul vieții de credință”, într-un mod în care să devină acceptabilă intelectual. Adică, să sublinieze natura distinctă a creștinismului, validitatea demersului său intelectual și istoric, și să arate cum se poate dezvolta comunitatea creștină contemporană în linie cu direcțiile inițiale.

Georg W. F. Hegel (1770—1831): sisteme logice în slujba teologiei?

Studiile de Filosofia religiei au fost continuate de Georg W. F. Hegel (1770—1831). El a continuat linia lui Anselm „credința caută înțelegere”, el a încercat o descriere în termeni raționali a monștenirii teologice creștine. El subliniază existența a trei momente dialectice în dezvoltarea fenomenelor - teză, antiteză, sinteză - care reflectă însăși natura lucrurilor. Acestea sunt reflectate, conform lui Hegel, și în natură și în filosofie sau reflecție, inclusiv în religie.

La tinerețe a scris elocvent despre religia lui Isus ca o evanghelie a dragostei, a vieții, a libertății. La maturitate a scris mai ales despre doctrinele creștine (trinitate, întrupare, mântuire), care însă reflectau și trăsături ale sistemului său de gândire dialectică panteist în curs de dezvoltare.

David Friedrich Strauss (1808—1874) : o credință a viitorului, fără istorie și dovezi

Un membru mai radical al școlii hegeliene. A reinterpretat mesajul creștin classic, orthodox, și l-a subordonat intereselor filosofiei evoluționiste. În cartea sa *Viața lui Isus*, a susținut că unirea finitului cu infinitul se realizează nu într-un singur individ, Isus Hristos, ci în toată omenirea, care în final este atinge statut divin. Hristosul din NT este acel mit care poartă idea adevărată și revelatorie a unirii dintre Dumnezeu și om. Pe deoparte arăta în carte că istorisirile evangheliilor nu sunt demne de crezare, pe de alta arăta încredere în viitorul credinței în Dumnezeu, ceva care era și aprobat și dezaprobat, de credincioși și necredincioși.

Carl Ullmann (1796—1865) : Isus cel istoric și fără păcat

El face parte din școala lui Scheiermacher. Cea mai cunoscută lucrare *The Sinlessness of Jesus: An Evidence for Christianity*, arată că Isus, ca mântuitor al omenirii, trebuia să fie fără păcat, așa cum el însuși susține. La acuzația că portretul lui Isus este inventat de evanghelii, el răspunde, ca Rousseau, că “inventatorul unei asemenea imagini trebuia să fie mai uimitor decât subiectul imaginației sale.” Efectul lui Isus în lume, este o indicație a mărimii și importanței lui Isus în realitate, a originii divine.

Ullmann îi dă replică lui Strauss, în pamfletul *Historical or Mythical?* Când Strauss afirmă că singura religie care le-a rămas oamenilor este închinarea înaintea geniului, Ullmann scrie **The Worship of Genius**. Îi dă replică și lui Feuerbach, *The Distinctive Character or Essence of Christianity*, Ullmann scrie că în persoana lui Isus divinul și umanul se unesc ca să dea ceva ce depășește orice geniu uman.

Albrecht Ritschl (1822—1889): împărăția iubirii, fără împărat și apologetică.

Aripa liberală a teologiei germane protestante a fost dominată de sistemul neo-Kantian al lui Albrecht Ritschl (1822—1889). El a susținut că la centrul predicării lui Isus a stat doctrina împărăției lui Dumnezeu, ca o comunitate și comuniune a dragostei. **Wilhelm Herrmann (1846—1922)**, un urmaș al său, a considerat că viața creștină este o comuniune cu Dumnezeu, mediată de Hristos, și se auto-validează prin experiență, nu are nevoie de justificări apologetice. Criticii lui au răspuns că lucrurile nu sunt chiar atât de intuitive, ci este nevoie și de argument apologetic. **Julius Kaftan (1848—1926)** a subliniat în *The Truth of the Christian Religion* că credința creștină nici nu poate fi probată de știință, nici nu poate fi contestată. El totuși afirmă că fără revelația din creștinism, cunoașterea umană ar fi foarte incompletă, doar un postulat, sau o ipoteză despre ce înseamnă viața și destinul omului.

Adolf von Harnack (1851–1930), în cartea *What is Christianity?* Adoptă o linie asemănătoare, susținând că puterea creștinismului nu vine din istorisirile de minuni (întrupare, înviere, miracole) ci din unirea omului cu Dumnezeu pe care o propune. Isus a predicat despre conștiința superioară a dragostei, ceva ce nu ține așa de mult de istoricitatea faptelor.

Danemarca

Sören Kierkegaard (1813–1855): un salt înalt al credinței, nu dovezi și rațiune

Sören Kierkegaard (1813–1855) a fost un teolog care a atacat agresiv ideea de apologetică. Emil Brunner a zis despre el : “Putem susține într-adevăr că nici un alt gânditor nu a subliniat mai bine și mai intens contrastul între credința creștină și toate posibilitățile zis imanente ale gândirii, decât el. Kierkegaard este în mod incomparabile cel mai mare apologet sau gânditor ‘eristic’ al credinței creștine, în sfera protestantismului.”

Kierkegaard a expus slăbiciunile esteticismului, ale moralității burgeze auto-satisfăcute, a spiritului de turmă. A atacat eforturile hegelienilor de a recomanda creștinismul prin adaptarea exigențelor istorice raționaliste. Pentru Kierkegaard efortul apologetic este nelegitim.

Dovezile raționale, conform lui, nu își au locul în teologie.

Așadar, dovezile sunt nevalide logic. Kierkegaard, urmându-l pe Kant, arată existența unor paralogisme în încercarea de a demonstra existența lui Dumnezeu. El argumentează că **“dovedirea existenței cuiva care este prezent, este una din cele mai nerușinate jigniri: de fapt, este o încercare de a-l face să pară ridicol”**.

A dovedi adevărul creștinismului plecând de la dovezile istoriei evangheliilor I se pare la fel de lipsit de eficiență. În cel mai bun caz, omul de azi va vedea în Isus, exact ceea ce s-a văzut și în primul secol “a humble human being who said of himself that he was God”.³⁴

În ce privește miracolele, nu are rost să fie menționate, deoarece necredinciosul nu le va accepta din start “whoever does not believe does not see the miracle.”³⁵

Kierkegaard insistă că nu există acces la credință prin gândirea logică obiectivă. Doctrina întrupării este centrală în creștinism și înseamnă că creatorul a devenit o creatură, infinitul a devenit finit, eternitatea a intrat în timp, necesarul a ajuns accesibil (contingent).

În mod curios, Kierkegaard sugerează un tip de apologetică bazată chiar pe absurditatea sau caracterul paradoxal al afirmațiilor creștinismului. Totuși el nu se dezice de argumentele logice. Creștinismul este acceptabil nu doar ptr ca este absurd, ci pentru că împlinește nevoile reale ale omenirii.

În sinteza lui Kierkegaard, anticipând fenomenologia catolicului Blondel și a altora, Kierkegaard descrie trei stadii ale vieții / apologeticii / ale relației cu creștinismul:

- de la o detașare estetică și demonică
- la rațiunea dezbaterilor duse de omul etic, și de aici
- la dedicarea curajoasă a credinței religioase asumate.

Disperarea înseamnă eșecul de a găsi credința. Paradoxal, este și primul pas spre credință. Credința este irațională, dar reprezintă consumarea unei logici existențiale dialectice. Dar și existența umană este paradoxală. A gândi ca om, înseamnă a transcende de fapt ceea ce se percepe a fi umanitate. ***Distrugerea rațiunii prin credință este de fapt găsirea unui nou fel de rațiune.*** Kierkegaard a reușit să pună în valoare importanța misterului și a paradoxurilor ireconciliabile. El vorbește despre un salt al credinței, și pune în centru doctrina Întrupării. Multe idei care au început să iasă la suprafață în gândirea lui Pascal și Schleiermacher, au primit la Kierkegaard o formulare clasică, memorabilă.

Marea Britanie

Samuel Taylor Coleridge (1772—1834): lirism, poezie și teologie

Coleridge a fost poet, eseist, și autodidact, nu atât de mult un specialist în teologie, nu o persoană cu studii teologice. El a introdus ideea unei afirmări a subiectivității, în teologie, cu o intensitate similară gândirii lui Schleiermacher și Kierkegaard.

A avut o perioadă unitariană și în acea vreme a folosit mult argumentele lui Butler și Paley. S-a convertit la un creștinism trinitarian și a creat un sistem foarte personalizat de epistemologie (cunoaștere) bazată pe credință. A fost influențat mult de filosofia germană (Lessing, Kant, Schelling) și de neoplatonism, ca absolvent de Cambridge.

În *Aids to Reflection*, el a subliniat ca Creștinismul nu este o teorie, ci spirit și viață (împotriva lui Hume, și împotriva empiricismului lui Locke și Paley).

Oarecum similar lui Kant, Coleridge distinge între înțelegere și rațiune, prima ocupată cu faptele și datele simțurilor, iar cea de a doua, cu perceperea lumii spiritual. Credința ar fi, astfel, un fel de „rațiune superioară, mai înaltă” și include întreaga înțelegere venită din experiența religioasă.

La fel ca Augustin, el spune că credința trebuie să precedă înțelegerea. Fără un har pregătitor, de la Dumnezeu, care ridică rațiunea, omul nu poate pricepe minunile.

Thomas Chalmers (1780—1847): predicare, etică și dovezi

Pastor evanghelic scoțian-și predicator, el a criticat biserica de stat și a subliniat nevoia de credință personală. Cartea sa faimoasă, editată multiplu, *The Evidence and Authority of the Christian Revelation*, a ajuns să fie 2 vols. ***Miraculous and Internal Evidences of the Christian Revelation.***

El studiază miracolele, profețiile și dovezile istorice despre Isus. Apoi, sistemul moral excellent al Bibliei care informează conștiința. Evidențele (dovezile) Bibliei – Chalmer este un apologet evidențialist – fac ca doctrinele ei să fie înțelese de oricine, iar lecțiile ei să ajungă la orice inimă.

Practic el este un apologet care arată cum Biblia se auto-prezintă și auto-dovedește, celui ce caută valorile spirituale. Cauzalitate științifică în ***Discourses on the Christian Revelation Viewed in Connexion with Modern Astronomy (1817)*** și în ***Natural Theology.***

Anglia: Alexander B. Bruce: un exeget biblic atent

Un teolog din categoria care anticipează presupuziștii din sec 20. Dacă se admite existența lui Dumnezeu, ca ipoteză de lucru, se va vedea că totul concordă și este bine explicat prin această ipoteză.

A scris și cartea **Apologetics**; ori, **Christianity Defensively Stated** (1892). În prima parte compară creștinismul cu alte cinci teorii despre univers: pantheism, materialism, deism, unitarianism, și agnosticism. Contra Sepnker, spune că dovezile despre Dumnezeu nu funcționează decât pentru cei care déjà cred, pe alte baze. În a doua parte, el accept ipotezele documentare ale lui J. Wellhausen și editarea în etape a VT. În a treia parte, vorbește despre minunile NT, ca nu au putere mare de convingere. La fel, învierea lui Isus nu poate fi dovedită pe baza mecanismelor naturale.

Are o apologetică biblică, cu anumite trimiteri de teologie naturală. Nu a intrat însă mult în epistemologie și științe naturale, cum făceau apologeții germani.

APOLOGETICA ROMANO-CATOLICA

Franța

François Rene de Chateaubriand (1768—1848): geniul cultural al creștinismului.

Cel mai bun apologet împotriva iluminismului a fost François Rene de Chateaubriand (1768—1848). A fost un discipol înfocat al lui Rousseau în tinerețe, dar a transformat analiza critică de tip Rousseau asupra rațiunii și asupra supralicitării sentimentelor într-o armă apologetică în favoarea valorilor antropologice a Catolicismului, pe care Rousseau le-a respins în mod clar.

S-a luptat cu îndoiala, în tinerețe, apoi s-a întors la credință, după moartea mamei și a unei surori. A scris *The Genius of Christianity*; și *Beauties of the Christian Religion*, o operă literară și teologică clasică în literatură franceză.

În **Introducere** la **Part 1** Chateaubriand explică motivele pentru care susține că este nevoie de o nouă apologetică, în care baza este contestată. Așadar, trebuie inversat drumul, adică de la efecte la cauze, nu invers:—“nu să se demonstreze că religia creștină este excelentă pentru că vine de la Dumnezeu, ci vine de la Dumnezeu pentru că este excelentă.” (??).

În **Part 1** Chateaubriand scrie despre “Dogme și doctrine. Dogmas and Doctrines”. Nimic nu este frumos în viață decât misterul, scrie el. Aici discută despre Trinitate, Intrupare, sacramente, decalog, cărțile lui Moise și Scriptură, în general.

El dovedește existența lui Dumnezeu plecând de la minunile naturii, iar nemurirea sufletului plecând de la „moralitate și sentiment”.

În **Part 2**, “Poezia creștinismului. The Poetic of Christianity”, Chateaubriand caută să demonstreze că în creștinism sunt încurajate artele, literatura, poezia, dramaturgia. Creștinismul descrie perspectivele cerului și iadului, cu îngeri, demoni, oameni, cu sentimente, trăiri, idealuri. Etc. El amintește lucrările lui Dante și Tasso, Milton și Racine. Iar Biblia depășește pe Homer în simplitate și stil.

În **Part 3** se ocupă de Arte frumoase și Literatură. Cântarea bisericească, Gregoriană, pictura și sculptura (Raphael și Michelangelo).

În **Part 4**, “Închinare. Worship”, Frumusețea liturghiei.

Apologetica lui Chateaubriand a prezentat creștinismul în culori culturale foarte atractive. A fost o alternativă foarte bună la apologetica argumentelor supersofisticate.

Felicite de Lamennais (1782 - 1860): noua apologetică – contra supremației rațiunii

Născut ca Chateaubriand la St. Malo în regiunea Bretagne, a fost influențat mult de filozofi. A studiat însă teologia și a fost hirotonisit în 1816. Cu pasiune deosebită pentru înnoirea intelectuală și ecledzială a catolicismului. A devenit însă mai liberal. În loc de argumente ale rațiunii, el favorizează argumentele autorității bisericii.

Lamennais a scris *Essay on Indifference in Matters of Religion* în 4 volume.

Volum 1 atacă indiferența: ateilor, a deiștilor care preferă religia naturală față de religia revelată și a fundamentalistilor care preferă doar câteva teme centrală. Religia adevărată este complexă, se bazează pe revelație pe mărturie și revelație, și construiește o societate (comunitate) complex.

Volum 2 se ocupă de îndoiala carteziană ca metodă de cunoaștere. Îndoiala și scepticismul, agnosticismul sunt contrare credinței, dar certitudinea vine din rațiune general și din rațiune comună.

Conform lui rațiunea comună lăsată de Dumnezeu se bazează pe autoritate și tradiția umană (creștină). Conform lor, Romano Catolicismul este adevărata religie.

În **volumele 3 și 4**, se arată că religia adevărată se vede prin unitate, catolicitate, continuitate și sfințenie, care construiesc toate o mare autoritate spirituală.

Critică filozofia „consensului general” al autorității contra argumentelor tradiționale, complexe, dar nu a reușit să convingă. Mulți vor reacționa, de exemplu, Alphonse de Lamartine, Victor Hugo, etc.

Louis-Eugene Bautain (1796—1867): scriptură și tradiție, contra rațiunii sofisticate

Ordinat în 1828. Atras de filozofie, are drept scop convertirea intelectualilor: **“In our days,” he wrote, “to return to Christianity one must begin by being a philosopher.”** Este și teza din cartea sa **Philosophy of Christianity**. Aici demonstrează incapacitatea rațiunii de a da o sinteză coerentă a realității (contra Kant). Este nevoie de acceptarea revelației, în Biblie și în tradiția creștină. Bautain sprijină intuiționismul și mistica, dar le sprijină pe argumente credibile, raționale.

Respingerea apologeticii tradiționale primește critici aspre. Totuși el pune un accent bun pe revelație și scriptură, pe tradiție.

Paul de Broglie (1834—1895): un abate in favoarea dovezilor istorice ale creștinismului

Paul de Broglie (1834—1895), profesor de apologetică la Institutul catolic din Paris. Duce de Broglie, strămoș al fizicianului Louis de Broglie (7gen). Prima sa lucrare **Positivism and Experimental Science**. Se ocupă de cunoaștere. El a studiat religia comparată. El apără transcendența creștinismului în comparație cu alte religii.

Ca Eusebius din Caesarea, Paul de Broglie își împarte divides his argument în două. **Partea 1**, el compara religia OT cu cea a popoarelor din Asia mică, din jur. OT este original, are revelația divină a lui Yahweh. Era imposibil să înlocuiești, altfel, influența închinării la Baal, Astarte și Moloch. O parte specială o au profețiile mesianice din OT, împlinite în NT. În **partea 2**, el studiază creștinismul în contextul religiilor din NT.

Metoda lui se bazează pe o formă de studiu de tip istoria religiilor. În același timp, unii contemporani încercau să apere istoricitatea Bibliei.

Germania

Johann Sebastian von Drey (1777—1853): o filozofie a revelației și a istoriei religiilor

Johann Sebastian von Drey (1777—1853), fondator al facultății catolice din **Tübingen**. A produs o teologie a revelației, bazată pe concepția apologetic tradițională. A negat puterea rațiunii umane de argumenta existența lui Dumnezeu, pornind de la natură la credință. A argumentat însă că toate comunitățile umane au păstrat un fel de revelație, însă unele mai mult, cele biblice. Aici revelația este completă și autentică.

În cartea sa **Apologetics as a Scientific Demonstration of the Divinity of Christianity** a încercat să prezinte disciplina teologiei fundamentale, așa cum o înțelegeau catolicii. Accepta poziția lui Schleiermacher despre caracterul distinct al creștinismului, dar vine și cu argument filozofice generale, în special din filozofia religiilor. Are trei volume.

În **volum 1**, dezvoltă o filozofie a revelației: scop, delimitări, discernere, proclamare, etc.

Apoi **în volum 2**, examinează relația dintre creștinism, iudaism și păgânism. Creștinismul este centrat pe misterul întrupării, prin care Dumnezeu aduce mântuire. Divinitatea lui Christos se vede din miracole și profeții.

În **volumul 3**, se prezintă că Biserica este locul unde revelația se transmite generațiilor. Biserica este credibilă prin Scriptură și Tradiție (R-Catolică: una, sfântă, catolică și apostolic biserică).

Spania și Italia

Jaime Balmes (1810—1848): neo-scholastic, pro-autoritate, și anti-protestant

Jaime Balmes (1810—1848), a fost un teolog și preot **Roman-Catholic moderat conservator**. A decedat la 38 de ani dar a lăsat 32 de volume. A fost activ în politică și filosofie, dar în toate a avut orientare apologetică. In his ***Criterion and his Letters to a Skeptic on Religious Matters*** he concerned himself with the methodology of arriving at religious truth and sought to expose the confusions in current German and French philosophy.

Cartea sa ***Fundamental Philosophy (1846)***, in 4 volume, nu este tomistă – prin definiție în doctrină, dar este un **precursor a scholasticismului din sec. 19**. În același timp s-a detașat ca autor anti-protestant, în ***Protestantism and Catholicity Compared in Their Effects on the Civilization of Europe***, a polemical work that aimed to offset the influence in Spain of the French Protestant historian François Guizot.

El argumentează că protestantismul are o dilemă cu principiul autorității bisericii, pe care fie îl accept și ajunge în brațele bisericii, fie îl respinge și lasă ca varianta lui de creștinism să fie puternic erodată.

Giovanni Perrone, S.J. (1794—1876): neo-scholastic, pro-rațiune, anti-istoricism și anti-protestant

În Roma, Giovanni Perrone, S.J. (1794—1876), a predate la Roman College. A interacționat cu Bautain și Newman, despre doctrină, și relația credință-rațiune. Perrone are 9 volume despre ***Lectures on Dogmatics. On the True Religion against Unbelievers and Heretics***, altă carte, are două părți (împotriva necredincioșilor, și respectiv, împotriva ereticilor).

Perrone a dezvoltat o polemic anti-protestantă în cărțile **Protestantism și Rule of Faith**. Împotriva criticilor raționaliști (Strauss, Renan) a scris ***On the Divinity of Our Lord Jesus Christ against the Unbelievers of this Century***. Apologetica sa a eșuat într-un fel de raționalism supranatural, o combinație de scholasticism și matematicism cartezian.

Marea Britanie

Nicholas Wiseman (1802—1865) : un teolog englez despre creștinism și știință

Cardinal-Archbishop of Westminster in 1850, a predat teologie la Roma. Cu el, apologeții catolici englezi ajung în prim-planul dezbaterilor. În cele 12 lecții / conferințe despre **Connexion between Science and Revealed Religion** el discută studiul comparative al limbilor, istoria rasei umane, științele naturii, arheologie și literature oriental. Țintă: **să arate corespondența dintre progresul științei și dezvoltarea argumentelor (evidențelor, dovezilor) creștinismului**. A fost criticat pentru absolutizarea informațiilor din VT, pe care le prezenta drept științifice.

John Henry Newman (1801—1890): un apologet al conștiinței și asentimentului

A fost Anglican și favoriza calvinismul. La Oxford a făcut parte din High Church Oxford Movement, apoi, în 1845 a devenit Roman Catholic. S-a preocupat de criteriile cunoașterii religioase. Ca Anglican, a scris câteva articole apărute în cartea **Essays on Miracles**. Vederile despre credință și rațiune le-a prezentat

în Predici la Universitate (University Sermons), 1826-1843. A studiat cu Perrone, dar nu l-a aprobat în toate.

În 1845 a publicat **An Essay on the Development of Christian Doctrine**, și a explicat motivele sale pentru a crede că Biserica Romana Catholica este adevărata succesoare a Bisericii primare. Apoi a compus volumul vestit, **Apologia pro vita sua**.

În 1870, ultima sa mare lucrare, **An Essay in Aid of a Grammar of Assent**. A căutat să identifice caile în care cineva ajunge la convingeri personale, mai ales religioase.

În **Part 1** arată că o convingere / asentiment este real/ă (consimțământul), nu noțională, abstractă. În **partea 2** a studiat cum se ajunge de la cunoaștere formală la asentiment (convingere) . El a negat că cineva poate fi în situația de a ceda pur și simplu dovezilor, ca să devină creștin.

Cu privire la dorința lui Paley de a demonstra în stil aproape juridic adevărul creștinismului, Newman nu credea că știința și obiectivitatea cunoașterii vor fi capabile să creeze adevărata convingere religioasă. Omul nu este deplin obiectiv, convingerea apare într-un suflet subiectiv. Fiecare crede pentru sine nu pentru alții, nu poate formula o lege a asentimentului. Apologetica sa personală a fost descrisă drept o „dialectică existențială a conștiinței” (Jan Walgrave). Ca urmare a analizei sale, pentru Newman doar două concluzii coerente sunt posibile: fie ateismul, fie catolicismul. Respingerea uneia te conduce, normal, la acceptarea celeilalte. Pentru Newman, ateismul este de respins din cauza conștiinței, pe care o vede o forță ireductibilă pentru mintea umană. Copiii și oamenii simpli adera spontan la mărturia conștiinței și cred în Dumnezeu.

O a doua problemă care l-a preocupat a fost o aparentă absență a lui Dumnezeu. A pus-o pe seama alienării universului de Dumnezeu. Adică este de nevoie de răscumpărare (atonement).

El argumentează în Gramatica Asentimentului (ch.10, part2), că adevărul creștinismului reiese în urma unei convergențe de probabilități, a unei acumulări de probabilități. Creștinismul nu supraviețuiește doar ca o relicvă ci ca o forță morală care își depășește persecutorii, rând pe rând.

În Apologia, el atinge maximul argumentelor sale apologetice catolice. Dacă revelația divină ar fi dată doar în seama rațiunii, ar degenera în haos și confuzie. Rațiunea însă trebuie ajutată de conștiință. Singura formă de creștinism care adună toate argumentele, și raționale, și de continuitate, și de autoritate este Biserica Romano-Catolică.

Sinteza lui Newman ajunge pe același loc de complexitate și noutate cu cele ale lui Augustin, Pascal, și alții, este unul din cei mai interesanți și coerenți apologeți ai oricărui timp. A evitat bine raționalismul, biblicismul naiv și filozofia la modă, ca să construiască un argument valid și puternic.

APOLOGETICA ORTODOXIEI RĂSĂRITENE, SEC. 19

Apologetica ortodoxă răsăriteană din sec. 19 s-a dezvoltat prin contribuțiile unor laici și s-a dezvoltat în trei direcții principale, ca interacție între teologie și cultură: ca interacțiune între teologie și literatură, între teologie și filosofie și între teologie și științe politice și sociale (arta și practica guvernării).

Literatura și teologia

Mari literați au mărturisit și popularizat un creștinism non-instituțional, orthodox și universalist. Uneori este universalist, alteori, profund non-ecumenic și confesional. Accentul este pus pe relevanța subiectivă a creștinismului, nu pe abordări scolastice, raționaliste.

Feodor Dostoevsky (1821-1881): un romancier psiholog convins de spiritualitatea ortodoxă

Fyodor Dostoyevsky, *The Brothers Karamazov*, trans. Constance Garnett (New York: Modern Library, 1900), 292–312, 341–388. Public domain. Fyodor Dostoevsky, *The Brothers Karamazov*, trans. Richard Pevear and Larissa Volo-khonsky (San Francisco: North Point Press, 1990).

Literatura de ficțiune a lui Feodor Dostoevsky explorează sufletul uman și condiția umană, în aproape toate aspectele ei: aspectele minții, sufletului, trupului, viața social, politica, religia. Capodopera sa Frații Karamazov este remarcabilă. Este un roman detectiv, un tratat de filosofie, o meditație asupra spiritualității ortodoxe, de meditație asupra existenței și libertății.

Adversar declarat al catolicismului roman, Dostoevsky a insistat că ortodoxia răsăriteană este singura care păstrează cea mai adevărat expresie a libertății găsite în Hristos.

Leo Tolstoy (1828-1910): un povestitor excepțional, atras de monasticismul răsăritean ortodox

Leo Tolstoy, *Father Sergius*, trans. Louise and Aylmer Maude, 1898. *Leo Tolstoy Books Online*, <http://selfknowledge.com/431au.htm>. Public domain. “Father Sergei” (1889), **Război și Pace, Ana Karenina**.

Un povestitor de talie mondială, care se ocupă de înțelesul vieții și de moralitate, de artă, etică și religie. Multe nuvele și romane.

În nuvela Father Serghei, un călugăr orthodox, Tolstoy discută despre stăpânirea poftirilor firești și despre spiritualitatea creștină. Realizarea desăvârșirii se face în afara creștinismului instituțional. Father Serghei, trece prin diverse convenții ortodoxe: de hesychasm, prin rugăciunea lui Isus, prin ascultarea de superiori, prin mărturisirea unor minuni.

Tolstoy este un anarchist creștin, care adoptă o cultură universalistă, dar în final îl găsește / regăsește pe Hristos. A fi creștin înseamnă să nu recunoști autoritatea exclusivă a statului.

Tolstoy intră în dialog cu religiile lumii și îl regăsește pe Hristos ca rege.

Filosofia și teologia

Vladimir Solovyov (1853-1900): de la nihilism și budism la pan-creștinism

The Essence of Christianity (1891), trans. Natalie Duddington, in *A Solovyov Anthology*, ed. S. L. Frank (New York, Scribner, 1950), 43–50.

Fiul unui istoric faimos și nepotul unui preot orthodox, Vladimir Solovyov a fost cel mai creativ și controversat filosof-teolog rus, din anii 1800s. “None of his contemporaries,” wrote one of his admirers, “took Christianity as social and political vocation more serious-ly.”

În adolescență Solovyov a lăsat ortodoxia pentru nihilism, dar spre final, s-a întors spre concepții ortodoxe. A studiat la Universitatea Imperială din Moscova, în 1869-1873, cu [Pamfil Yurkevich](#) (1826-1874).

În lucrarea sa din 1874 numită *The Crisis of Western Philosophy: Against the Positivists*, Solovyov a discreditat respingerea esentialismului lui [Aristotle](#) și a realismului său filosofic. A scris și *Against the Positivists*. Aici a adoptat o atitudine pozitivă față de înțelegerea intuitivă noetică. Considera conștiința ca fiind **integral comunitară (rusă *sobornost*) și a vazut-o ca [phenomenon](#)** (validată de gândire, dianoia) și

ca **noumenon**, validată intuitiv). Soloyov încerca, astfel, să împace dualismul subject-object găsit în idealismul german.

În 1877 Vladimir Solovyov s-a mutat la [Saint Petersburg](#), și a devenit prieten și confident al lui Dostoievsky (1821–1881). Spre deosebire de Dostoyevsky, **Solovyov era deschis față de biserica Romano-Catolică**. El era în favoarea vindecării schismei est-vest. Se pare că Solovyov accepta primatul papal peste Biserica Universală, dar nu există dovezi că ar fi devenit catholic.

Era membru activ al Societății pentru Promovarea Culturii între Evreii din Rusia. Vorbea evreiește și lupta pentru împăcarea (reconcilierea) între Iudaism și Creștinism. A apărat drepturile evreilor în Rusia țaristă în 1880s. Chiar pe patul de moarte s-a rugat pentru ei.

Solovyov a fost pozitiv față de ecumenismul creștin est-vest, dar a dezvoltat o respingere a culturilor și religiilor asiatice (Nirvana în Buddhism, etc.). Se temea de asiatici și chinezi, că vor invada și distruge Rusia.

Nu a fost agreat de liderii ortodocși rusi. A criticat naționalismul rus ca “plagă și sifilis” (intellectual și social). Sentimentele naționaliste nu erau compatibile cu creștinismul lui Christos care a fost corupt de biserica Rusă și a subminat frăția creștină internaționalistă.

Creștinismul lui Solovyov predica toleranța, nu persecuția minorităților etnice și religioase. Ci valorile spiritual și sociale ale NT.

Nu dorea ca statul să fie separate de biserică. El argumenta în favoarea unui stat „cu adevărat creștin”, o „teocrație liberă”. Un termen extrem de vag.

S-a considerat creștin, și mărturisea crezul de la Niceea și evangheliile. Îl admira pe Tolstoy dar îl considera un eretic față de creștinism, care a abandonat de fapt creștinismul și bazele sale fundamentale.

Știința politică (statul) și teologia

K.P. Pobedonostsev (1827–1907): funcționarul ortodox anti-ecumenic și pro-monarhie autocratică

Vezi Democrație și Educație (1896), K. P. Pobedonostsev, în *Reflections of a Russian Statesman*, trans. Robert Edward Crozier (London: Grant Richards, 1898), 26–28, 30–34, 37–40, 43–44, 62–69, 76–78. Public domain.

De pe vremea când Petru cel Mare a desființat patriarhatul Moscovei și l-a înlocuit cu Sf. Sinod, Biserica Rusiei a fost la mâna statului. Țarul era “the supreme defender and preserver of the dogmas of the religious faith” și avea drept și datorie să păzească credința “the orthodoxy of belief and decorum in the holy church.” Țarul numea șeful sinodului. Sinodul controla doctrina, liturghia, educația preoților, publicațiile.

Biserica Ortodoxă Rusă avea o poziție privilegiată. Misionarii altor biserici creștine nu erau îngăduiți să facă prozeliți. Doar Biserica Ortodoxă putea face propagandă religioasă.

Țarul Alexandru în pune în 1880 în poziție de cap al Sfântului Sinod pe **Konstantin Pobedonostsev (1827–1907)**, care era și tutore al viitorilor țari Alexandru III și Nicolae II. Era un jurist perfect, un birocrat guvernamental de succes, și un ideology reacționar foarte zelos.

K.P. Pobedonostsev, cum arată Robert Warth, era “*taciturn, cynic, fără umor, ascetic... înalt, livid, îmbrăcat în negru, chel, ochelari cu rama de metal.*”

El s-a făcut cunoscut din 1880s un apostol reacționar, un partizan activ al monarhiei autocratice. Se opunea guvernării parlamentare ('the greatest lie of our time'), libertăților civile, și al libertății religioase; apăra cenzura guvernamentală, nevoia de premise și pașapoarte, era în favoarea rusificării minorităților.¹⁷ Era muncitor, incoruptibil, correct, cinic, misantrop, nemulțumit. Era disprețuit de pătura intelectuală, a supraviețuit la 5 atentate.

Pentru Pobedonostsev, Creștinismul orthodox era o ideologie conservatoare, care se opunea ideilor novatoare și schimbării. Se bătea împotriva a orice, secularism, iudaism, reform, revoluție, mai ales luteranism și catolicism, și iudaism.

Pobedonostsev urmărea și stingea orice încercări de reform, justiție social și conducere liberal, etichetate ca lucrarea a Satanei, tatăl minciunilor, de care ortodoxia se ferea și lupta.

CONCLUZII

Secolul 19 a fost un secol foarte dinamic și foarte productiv. Fondul de bază este afirmarea luptei între raționalism și subiectivism, în contextul dezvoltării științei și teoriilor social-politice.

Schleiermacher abordează credința în stil nou, ca o sinteză care să respecte și istoria și argumentele dar și credința și să facă față obiecțiilor intelectualiste. El redefinește sarcinile apologeticii și noul ei program sistematic, teoretic și practic.

Totuși, în timp, s-a adâncit contrastul între rațiune și credință. Prima a început să fie alocată științei, iar cea de-a doua, a fost dedicată ca metodă de studiu în religie. Astfel s-a ajuns la fideism, un accent intens pe credință, și mai slab pe rațiune.

Kierkegaard susține existența unui paradox, conform căruia credința nu trebuie justificată rațional, ci trăită comunitar și personal, reprezentând un alt fel de rațiune, a sufletului, a inimii.

Kant subliniază și mai mult divorțul dintre rațiunea speculativă și cea practică.

Newman însă va încerca recuperarea argumentului istoric pentru apologetică. Există un drum personal, al convingerii și asentimentului, spre credință, dar există și o așezare în contextul logicii istorice. Din punct de vedere al logicii istorice, ori ajungi ateu, ori catolic. Dar la credință ajungi doar pe calea sensibilizării conștiinței.

Așadar, la început de secol 20 rămânem aici între întoarcerea la supremația rațiunii, într-o formă de neo-scolasticism, sau adoptarea supremației credinței, care însă este un nou fel de rațiune, divorțată de logica carteziană, mecanicistă, a științei.

Construcția aceasta supra-etajată și riguroasă, complexă, a credinței și a apologeticii, va conduce la erori și în religie, și în politică, și la limitări chiar și în știință.

De fapt, noi paradigme urmau să apară. Iar de aici, noi forme de existențialism și relativism, de istoricism și afirmare a credinței, noi forme de știință. În religie, vor apărea mișcările carismatice, new age și noi religii (bahaii, resurgența hinduismului și budismului, noi sisteme de cunoaștere alternativă).

Se observă că deocamdată, scena dezbaterilor apologetice este ocupată de confruntarea între credință și ateism, care trece de la ateismul filosofic, la ateismul științific (practic și filosofic). Dezbaterile creștinism – islam trece pe planul doi, și la fel dezbaterile creștinism – hinduism și creștinism – budism, care erau ca și inexistente, cufundate în atmosfera de dominare colonialistă a Asiei de către vestul capitalist (India, China, Japonia).